

تحلیل روند تغییرات کارکردی در سکونتگاه‌های روستایی جنوب غربی کلانشهر تهران

بایرام عبادی - دانش آموخته دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران
محمدباسط قرشی میناآباد^۱ - استادیار گروه جغرافیا، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران
نصرالله مولائی هاشجین - استاد گروه جغرافیا، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران

تاریخ دریافت: ۹۳/۰۶/۱۰

تاریخ پذیرش: ۹۴/۱۲/۲۵

چکیده

تغییرات کارکردی روستاهای حوزه نفوذ کلانشهرها، از جمله تغییرات مهمی است که در دهه‌های اخیر در برخی از نواحی روستایی ایران از جمله روستاهای اطراف تهران مشاهده می‌شود. در این بررسی روند تغییرات کارکردی سکونتگاه‌های روستایی جنوب غربی کلانشهر تهران پس از پیروزی انقلاب اسلامی (دوره زمانی ۱۳۹۲-۱۳۵۷) در طی چهار مرحله شامل بررسی ابعاد تغییرات کارکردی، علل و عوامل، پیامدها و ارائه راهکارهای توسعه و ساماندهی روستاها انجام شد. ناحیه مورد مطالعه شامل ۴ دهستان و ۱۳ روستا در حال حاضر و ۱۷ روستا در گذشته بوده است. ابعاد تغییرات کارکردی شامل بعد جمعیتی، ساختار اشتغال و فعالیت، کاربری اراضی، اجتماعی- فرهنگی و ویژگی‌های کالبدی، سیما و چشم‌انداز روستاها می‌باشد. نتایج به دست آمده حاکی از دگرگونی‌های گسترده از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۲ در تمامی ابعاد مورد بررسی است. در بخش جمعیتی این تغییرات شامل افزایش تعداد جمعیت و خانوار و نرخ رشد بالا، توزیع نابرابر جمعیت در روستاهای ناحیه به صورت تمرکز شدید در چند روستا و تخلیه جمعیتی تدریجی روستاهای کوچک، پدید آمدن مهاجرت پله‌ای بوده است. در بخش اشتغال و فعالیت شامل تغییر سهم اشتغال به صورت کاهش در فعالیت‌های اولیه (کشاورزی، باغداری و دامداری) و افزایش در سهم مشاغل آزاد، کارگری صنعتی و مشاغل خدماتی و کارمندی در روستاها، کم‌رنگ شدن نقش شهرهای میانی و ارائه خدمات به روستاها از طرف تهران بطور مستقیم، کاهش سطح زیرکشت زمین‌های کشاورزی، تغییر الگوی کشت از کشت معیشتی به کشت غیرمعیشتی و تغییر در نوع محصول کشاورزی تولید شده مطابق با نیازهای شهر تهران، تغییر در نوع بهره‌برداری از زمین‌های کشاورزی از نظام سهم‌بری به نظام اجاره‌داری، کاهش دامداری سنتی و افزایش دامداری صنعتی، افزایش صنایع تولیدی و کارگاهی و افزایش کارکرد گردشگری در روستاها است. در بخش کاربری اراضی، نتایج نشان دهنده تغییر کاربری شدید اراضی در داخل و خارج از محدوده روستاهاست. در خصوص ابعاد اجتماعی فرهنگی این تغییرات شامل شهری شدن شیوه زندگی، تضاد اجتماعی بین مهاجران و بومیان و عدم احساس تعلق مکانی به روستا از طرف ساکنان می‌باشد. رواج بلندمرتبه‌سازی، استفاده از مصالح مقاوم ولی غیربومی، مجاورت بافت فرسوده و بافت نوساز و آسفتگی فضایی نیز از جمله تغییرات مهم در زمینه کالبدی فضایی بودند. عوامل موثر در تغییرات کارکردی روستاهای مورد مطالعه، عوامل بیرونی ناشی از نقش و گسترش کلانشهر تهران می‌باشند. فاصله و دسترسی، جمعیت پذیری، محدودیت‌های توسعه اشتغال کشاورزی، عامل سیاسی اداری و پیچیدگی روابط شهر و پیرامون در منطقه کلانشهری تهران از جمله عوامل موثر بر تغییرات کارکردی روستاهای جنوب غربی تهران هستند. با افزایش توجه دولت و اعمال ضوابط و مقررات مناسب در ابعاد مورد بررسی می‌توان به توسعه پایدار روستاهای این ناحیه به عنوان حومه‌های شهر تهران امیدوار بود.

واژه‌گان کلیدی: تغییرات کارکردی، سکونتگاه‌های روستایی، روابط روستا-شهری، تهران.

۱. مقدمه

مناطق شهری و روستایی به مثابه دو سیستم‌اند که در فرایند توسعه منطقه‌ای با یکدیگر در تعامل و واکنش می‌باشند (Chen et al, 2010: 545). حفظ تعادل مناسب و ارتباط تعاملی بین مناطق شهری و روستایی پیش شرط اساسی تحقق توسعه هماهنگ مناطق شهری و روستایی است (Liu et al, 2013: 320). سکونتگاه‌های روستایی به عنوان جزئی از نظام‌های جغرافیایی، که خود متشکل از اجزای مرتبط به یکدیگرند، متأثر از موقعیت و جایگاه مکانی فضایی خود، نحوه تعامل یا ارتباط درونی خود، در گذر زمان همواره دستخوش تغییراتی شده‌اند. تأثیربخشی نیروهای درونی و بیرونی به نوع و دامنه روابط و همچنین ویژگی‌های نهادهای اجتماعی روستا بستگی دارد. این نیروها، بنیادهای اجتماع روستایی، چه بنیادهای محیطی-کولوژیک و چه بنیادهای اجتماعی اقتصادی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. نیروهای بیرونی بیشتر به دامنه روابط و پیچیدگی‌ها، پیوندهای اجتماع روستایی با محیط‌ها و فضاها، دیگر روستایی یا شهری بستگی دارد (سعیدی، ۱۳۸۶: ۲۲). از آنجا که روستاها دارای توان بالقوه برای تحول نیستند، در روابط متنوع با شهر امکان تغییرات را ظاهر می‌سازند. بنابراین، وابستگی متقابل بین شهر و روستا تحولاتی در نواحی روستایی به وجود می‌آورد (تاج، ۱۳۷۷: ۱۷). مسلماً چنین تحولاتی به تغییر فرم و احیاناً به تغییرات کارکردی روستایی می‌انجامد. تغییرات کارکردی روستاهای حوزه نفوذ از جمله تغییرات مهمی است که متأثر از شهرها بوده و در دهه‌های اخیر در برخی از نواحی روستایی ایران مشاهده می‌شود. از آنجایی که نظام‌های فضایی مکانی در ابعاد گوناگون شکل می‌گیرند، عرصه‌های ساختاری و کارکردی را نه تنها در مقیاس بزرگ (جهانی یا کشوری)، بلکه در ابعاد کوچکتر (شهری یا روستایی) می‌توان بررسی کرد (شافر، ۱۳۶۸: ۴) که این مسأله موضوع رساله حاضر می‌باشد. محدوده مورد مطالعه در این رساله، روستاهای جنوب غربی کلانشهر تهران می‌باشند. در این خصوص لازم به ذکر است که روستاهای پیرامونی کلانشهر تهران، اولین روستاهایی بودند که تحولات و دگرگونی‌های وسیعی را که عمدتاً متأثر از گسترش شهر تهران بود، تجربه کردند (رهنمایی، ۱۳۶۹). چگونگی استقرار سکونتگاه‌های استان تهران در فضای سرزمینی، یعنی واقع شدن آن در جنوب البرز مرکزی و بخش شمالی کشور، دارا بودن ظرفیت‌های بالقوه طبیعی نظیر مراتع، رودخانه‌ها، دشت‌های حاصل‌خیز، مزارع و باغات، وجود ناهمواری‌های نسبتاً شدید در بخش شمالی و وجود دشت نسبتاً هموار در جنوب آن از عوامل مهم متمایزکننده روستاهای تهران از دیگر نقاط روستایی کشور می‌باشند. همچنین عوامل اجتماعی اقتصادی نظیر واقع شدن مرکزیت سیاسی کشور در این استان، وجود کلانشهر تهران، چند نقشی بودن تهران، قرارگیری در محل تلاقی راه‌های ارتباطی اصلی و مهم کشور روند رشد و توسعه فزاینده‌ای را به سکونتگاه‌های این استان در مقایسه با سایر نقاط کشور داده است.

۲. مروری بر ادبیات موضوع

۲-۱. پیشینه تحقیق

محمدی‌یگانه و همکاران (۲۰۱۴) در مقاله‌ای با عنوان تاثیر جاده‌ها بر تغییرات ساختاری کارکردی سکونتگاه‌های روستایی با تأکید بر عوامل اقتصادی و فیزیکی، مطالعه موردی: آزادراه زنجان تبریز، ایران نتایج تحقیق گوراج و تول^۱ (۲۰۱۳) در مقاله تغییرات عملکردی مناطق روستایی در لهستان، مطالعه لانگ^۲ و همکاران (۲۰۱۱) با عنوان تجزیه و تحلیل توسعه تحول روستایی در چین از ابتدای هزاره جدید مطالعه هلداک^۳ (۲۰۱۰) در منطقه‌ای از لهستان با نام دولنوس لانسکی^۴ با عنوان استانداردسازی کارکردی مناطق روستایی، پژوهش اشمیت^۵ و همکاران (۲۰۰۶) با عنوان

1. Goraj & Thole
2. Long
3. Heldak
4. Dolnośląskie
5. Schmitt

اثرات رشد شهری در جمعیت روستایی، صادرات و خدمات اشتغال، لامپیتی^۱ (۲۰۱۰) و همکاران در اثری با عنوان چهره در حال تغییر فضاهای روستایی، کتاب برکلی هیل^۲ (۲۰۰۵) با عنوان اقتصاد روستایی جدید: پاترمن^۳ (۱۹۹۳) در کتاب خود تحت عنوان تداوم و تغییر در توسعه روستایی چین: دوره‌های اصلاحات و در یک نگاه، نتایج تحقیق ظاهری و رحیمی‌پور (۱۳۹۳) با عنوان بررسی عوامل تأثیرگذار بر تغییرات کارکردی سکونتگاه‌های روستایی حوزه نفوذ کلان شهرها (مطالعه موردی: روستاهای بیرق، هروی، حاج عبدال و دیزج لیلی خانی واقع در دره ليقوان استان آذربایجان شرقی)، قادمزری و افشاری (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان تحولات کالبدی روستاهای پیراشهری در فرآیند تعاملات روستاشهری؛ نمونه موردی: روستاهای حسن‌آباد و یاسر سندنجد، رضوانی (۱۳۸۱) در تحقیقی با عنوان تحلیل الگوها روابط و مناسبات شهر روستا و در نواحی روستایی اطراف تهران، رضوانی (۲۰۰۷) در مقاله‌ای با عنوان شهرگریزی و تغییرات کارکردی در نواحی روستایی شمال تهران، سعیدی و شفیع‌ی ثابت (۱۳۸۴) در مقاله‌ای با عنوان پدیده خورندگی چشم‌انداز و تحول کاربری اراضی کشاورزی روستاهای پیرامونی کلانشهر تهران، سعیدی و سلطانی (۱۳۸۳) در مقاله‌ای با عنوان نقش پیوندهای کلانشهر در تحول کالبدی فضایی روستاهای پیرامونی - نمونه روستای حصار در حوزه کلانشهر مشهد، رهنمایی (۱۳۶۹) در مقاله‌ای با عنوان توسعه تهران و دگرگونی در ساختارهای نواحی روستایی اطراف، حسینی حاصل (۱۳۸۹) در رساله دکتری تحت عنوان بررسی تطبیقی روند تحولات کالبدی فضایی سکونتگاه‌های روستایی پیرامون کلانشهر تهران (پس از انقلاب اسلامی) با تأکید بر مجموعه‌های روستایی کهریزک و رودبار قصران، سعیدی و حسینی حاصل (۱۳۸۸) در کتاب شالوده مکان‌یابی و استقرار روستاهای جدید.

۲-۲. تعاریف مفاهیم اصلی

تحلیل: به معنای ترکیب و کشف روابط بین اجزاء است. به طوری که کلیت یک شئی و یا یک پدیده را شناسایی کند (ابراهیم‌زاده: ۱۳۹۱: ۲۸).

روند: یک روند مداومت و توالی منظم یک رویداد محسوب می‌شود و یا انجام عملی را در مسیری معین که به نتایج کامل برسد نشان می‌دهد. همچنین توالی عملکردها در طول زمان می‌باشد (شکویی، ۱۳۸۹: ۸۹). تغییر دگرگونی در تمامی ابعاد اجتماعی، اقتصادی، طبیعی و کالبدی پدیده‌ها و رخدادها متأثر از عوامل درون‌زا و برون‌زا و پیوند اثرات متقابل میان آن‌ها است. تحول به معنی از جایی به جایی شدن و انتقال از جایی به جای دیگر است. به عبارت دیگر، تحول از وضع موجود به وضع آتی رسیدن است که این وضعیت آتی ممکن است مطلوب یا نامطلوب باشد. در جغرافیا مهمترین ویژگی تحول عبارتست از روندهای زمانی و بحث مکانی فضایی. شاید تنها تفاوت توسعه و تحول، با برنامه بودن و رسیدن به وضع مطلوب توسعه باشد (شفیع‌ی ثابت، ۱۳۸۶: ۱۷). کارکرد: عبارت است از وظیفه، ساختار و علیت وجودی یک پدیده (سعیدی، ۱۳۷۹: ۱۰۳) و سهمی است که یک بخش در راستای ابقای یک سیستم معلوم به عهده دارد (تبریزی، ۱۳۷۶: ۱). سکونتگاه: عبارت است از هر گونه مسکن گزینی انسانی، حتی به شکل منفرد، و به طور متعارف مجموعه‌ای از خانه‌ها و بناهای مرتبط با آن (سعیدی، ۱۳۸۸: ۲۲). روستا: واحد مبدأ تقسیمات کشوری است که عمدتاً یک واحد همگن طبیعی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و کالبدی است که از یک مرکز جمعیت و محل کار و سکونت (اعم از متمرکز، پیوسته و یا پراکنده) با حوزه و قلمرو معین ثبتي و یا عرفی تشکیل می‌شود و اکثریت ساکنان شاغل دائمی آن به طور مستقیم و یا غیرمستقیم به یکی از فعالیت‌های اصلی زراعی، باغداری، دامداری، صیادی، صنایع روستایی و یا ترکیبی از این فعالیت‌ها اشتغال دارند و از آن ارتزاق می‌نمایند. پیوند فرهنگی و اجتماعی عمیقی مابین

1. Lampietti
2. Berkeley Hill
3. Putterman

جامعه آن برقرار است و در عرف به عنوان آبادی، قریه و یا نهایتاً روستا و ده شناخته می‌شود (ضیاء توانا، ۱۳۶۹: ۵). کلانشهر: در عصر جدید این اصطلاح را جغرافیدان برجسته جان گوتمن به کار گرفت که در آن کلانشهر به مجموعه مادرشهری و یا حوزه‌ای که بیش از یک مادر شهر داشته باشد گفته می‌شد (نظریان، ۱۳۸۸: ۱۹۹ و ۳۱۳). مهمترین مدل‌های تعیین میزان تغییرات کارکردی سکونتگاه‌های روستایی به شرح زیر می‌باشد:

– **مدل کارکردی:** طبق این الگو شهر و روستا نه تنها با یکدیگر ارتباط دارند، بلکه به یکدیگر وابسته هستند. با توجه به اصل اول مدل کارکردهای تکمیلی بین سکونتگاه‌ها (از جمله شهر و روستا) جهت برقرار یک جریان ضروری است و این ارتباط نیازهای طرفین را برطرف می‌کند. البته وجود فرصت‌های مداخله گر (اصل دوم) و قابلیت انتقال (اصل سوم) کم و کیف این ارتباط را تحت تاثیر قرار می‌دهد (رضوانی، ۱۳۸۱: ۹۴-۸۱).

– **مدل حوزه نفوذ:** در مدل حوزه نفوذ برخلاف مدل مکان مرکزی، کارکرد تدارکاتی روستا برای شهر مورد تاکید است. مدل حوزه نفوذ بر اساس نظریات فون تونن (۱۷۸۳-۱۸۵۰) استقرار است او در اثر مشهور خود به نام ملک منزری (۱۸۲۶) روابط شهر و روستا را مورد بررسی قرار داد و کوشید بر مبنای دواير متحدالمركز مدلی به وجود آورد که متکی بوده بر (نحوه بهره‌برداری از زمین و کاربری زمین) با توجه به فاصله آن از شهر و به وسیله‌های متنوع مل و نقل برای نمایش چگونگی عملکرد مدل حوزه نفوذ بهترین نمونه بررسی شهرهای روم در اواخر دوره باستان است. امپراتوری دوم در واقع به واحدهای منطقه‌ای تقسیم می‌شد که هر کدام یک کانون سکونتگاهی شهری بود و هر کانون شهری، یک عرصه اقتصادی روستایی داشت. حوزه روستایی وظیفه برآوردن نیازهای شهری در زمینه مواد غذایی، آب، موادخام، مواد ساختمانی و مواد سوختی را برعهده داشت. در سال ۱۹۴۸ بربیک اصلاح «سرمایه‌داری بهره‌بری» به ارائه نظریه تازه‌ای در این زمینه دست زد. در (۱۹۵۹) در بحث خود سرمایه‌داری بهره‌بری را از مراحل اساس تکامل اجتماعی، اقتصادی، بین مرحله جامعه زراعی سازمان یافته (طبقاتی ربایی) و مرحله «سرمایه‌داری تولید» و در عین حال مرحله مستقل به شمار آورده بود. از آنجا که بربیک نظریه خود را اساساً بر پایه مطالعاتش درباره ایران عرضه است و در نظریه سرمایه‌داری بهره‌بری، مناسبات خاص شهرها و روستاهای پیرامونی واقع در حوزه نفوذ آنها نفوذ زراعی روستایی با ارائه اضافه تولیدات خود، اساس تغذیه جهت شهری و مبادلات تجاری آنها را فراهم می‌سازد؛ به این ترتیب، شهرها از حوزه روستایی پیرامونی خود ارتزاق می‌کنند و به واسطه وجود آنها دوام می‌یابند.

– **مدل حومه:** مطابق این مدل، روستا برخی کارکردهای شهر را عهده‌دار می‌شود. با توجه به این واقعیت که در دنیای امروز، به ویژه در کشورهای صنعتی، کارکرد روستاهای اطراف شهرها غالباً تدارک نیازهای شهرهاست، نقاط پیرامونی روستایی توانسته است به عنوان عرصه‌ای تکمیلی، برخی کارکردهای شهری را برعهده گیرد. در واقع، این نقاط برای شهرها پیش از هر چیز به عنوان فضایی برای رشد و توسعه فیزیکی، یعنی عرصه‌ای برای گسترش صنایع، ساختمان‌ها، راه‌ها و استراحتگاه‌ها مورد توجه است. امروزه در کشورهای صنعتی، نقاط پیرامونی روستایی علاوه بر سایر کارکردها، در تامین آب شهرها و دفع فاضلاب‌ها و زباله‌های شهری و نیز فراهم کردن محل زندگی کارکنان شهری نقش دارد. به این ترتیب، روستاها مستقیماً تحت تاثیر سکونتگاه‌های شهری بوده، کم و بیش در ضایعات زندگی شهری سهیم است (سعیدی، ۱۳۸۷). رشد پر شتاب شهر بر زایش حومه است. از نظر حقوقی، حومه قلمرو فراتر از حصار شهری را در بر می‌گیرد. در حالی که وابسته به شهر است. به نظر ماکس دربو " از دیگاه جغرافیایی حومه منطقه میانی و واسط بین شهر و روستا است ". در حومه نوع معیشت روستایی و شهری به هم آمیخته و در عین حال وابستگی حومه با شهر در تمامی زمینه‌ها به چشم می‌خورد، به گونه‌ای که کشاورزی حومه نیز متأثر از شهر و متناسب با خواست شهریان است و بر این اساس در فعالیتهای کشاورزی حومه تاکید بر کشت سبزی و صیفی‌جات مورد نیاز شهر است. اما گسترش شبکه خطوط اتوبوس‌رانی به ویژه وسایل ارتباطی اختصاص در ناحیه شهری از انعطاف پذیری ویژه‌ای بهره مند است و به سادگی و با

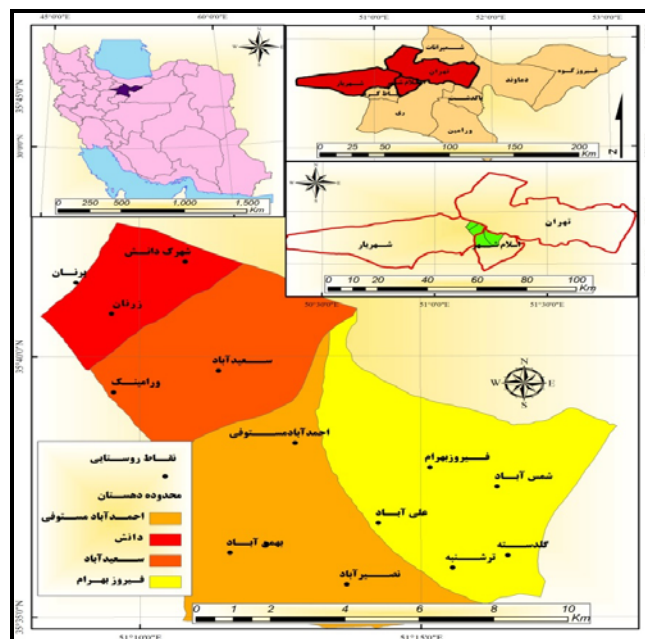
هزینه زیربنایی کمتر بر رشد و توسعه راه‌ها و ساخت حومه‌ها در پیرامون مادرشهرها کمک می‌کند و بر ایجاد منطقه شهری هماهنگ با میدان مغناطیسی یکنواخت و یکدست موجب می‌شود (فرید، ۱۳۸۶: ۱۷۲).

۳. روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی بوده و از نظر شیوه انجام، توصیفی تحلیلی می‌باشد. همچنین این تحقیق از نوع تحقیقات پس رویدادی گذشته برای پاسخ به سوال‌های تحقیق استفاده می‌شود. اطلاعات پژوهش از طریق منابع اسنادی و مطالعات میدانی به دست آمده است. حجم نمونه این گروه، ۳۷۴ نفر از سرپرستان خانوار است که مورد پرسش‌گری قرار گرفته‌اند. برای محاسبه حجم نمونه، از فرمول کوکران استفاده شده است. با توجه به اینکه جامعه آماری تحقیق را خانوارهای ساکن در روستاهای نمونه تشکیل می‌دهند، از این رو در این مطالعه برآوردی از واریانس جمعیت نمونه در دست نبود. بر همین اساس، بیشترین پراکندگی صفات مورد مطالعه با فرض دو ارزشی بودن، ($p=0.5$ و $q=0.5$) در نظر گرفته شد. همچنین احتمال خطای نمونه‌گیری کمتر از ۰.۰۵ و دقت احتمالی (d) هم ۰.۰۵ در نظر گرفته شد. با توجه به این که جامعه آماری تحقیق بر طبق سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ برابر با ۱۳۴۹۲ خانوار می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰)، از این رو حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران در سطح اطمینان ۹۵ درصد برابر است با ۳۷۴ نفر.

۴. محدوده مورد مطالعه

محدوده جنوب غربی استان تهران، بین ۳۵ درجه و ۳۳ دقیقه و ۲۳ ثانیه تا ۳۵ درجه ۴۵ دقیقه و ۵۷ ثانیه عرضی شمالی و ۵۱ درجه و ۱۰ دقیقه و ۲۰ ثانیه تا ۵۱ درجه و ۲۲ دقیقه و ۲۰ ثانیه طول شرقی قرار دارد. محدوده مورد مطالعه در جنوب غربی کلانشهر تهران شامل ۴ دهستان و ۱۷ روستا بوده و از طرف غرب به شهرستان کرج، از شرق به شهرستان رباط کریم، از جنوب به شهرستان‌های شهریار و اسلامشهر و از شمال به شهر تهران محدود می‌شود. نقشه زیر موقعیت محدوده مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

شکل ۱. جایگاه محدوده مورد مطالعه در تقسیمات کشوری

۵. یافته‌ها

۵-۱. تغییرات کارکردی روستاهای جنوب غربی کلانشهر تهران، علل و عوامل (۹۲-۱۳۵۷)

دگرگونی در ساختار جمعیتی، دگرگونی در ساختار اشتغال و فعالیت، دگرگونی در نظام کاربری اراضی، دگرگونی در ویژگی‌های اجتماعی- فرهنگی و شیوه زندگی ساکنان، دگرگونی در ویژگی‌های کالبدی، سیما و چشم‌انداز روستاها همچنین دوره‌های زمانی مورد بررسی عبارتند از: دوره ۱۳۶۵-۱۳۵، دوره ۱۳۷۵-۱۳۶۵، دوره ۱۳۸۵-۱۳۷۵، دوره ۱۳۹۰-۱۳۸۵

۱-۱-۵. دگرگونی در ساختار جمعیتی روستاها

به طور کلی اختلاف زیادی در میانگین نرخ رشد روستاها وجود دارد. بالاترین میزان نرخ رشد در دهه‌های ۱۳۶۵-۱۳۵۵ و ۱۳۶۵-۱۳۷۵ صورت گرفته است که می‌تواند به دلایلی مانند: جنگ تحمیلی و افزایش زاد و ولد در آن دوران بوده باشد. این درحالی است که در دوره‌های مذکور درصد رشد سالیانه نقاط روستایی کل کشور بین ۱ درصد تا ۲/۴ درصد است.

جدول ۱. نرخ رشد جمعیت روستاهای جنوب غربی کلانشهر تهران (۹۰-۱۳۵۵)

نام روستا	۱۳۶۵-۱۳۵۵	۱۳۷۵-۱۳۶۵	۱۳۸۵-۱۳۷۵	۱۳۹۰-۱۳۸۵
احمدآباد مستوفی	۱۴/۵	۲/۶	۱/۱۹	۰/۱۱
بهمن‌آباد	۲۳/۸	۳/۷	-۲/۵	-۷/۴
پرنان	-۲۰/۸	۴۹/۷	-	-
ترش‌نبه	۰/۵۹۰	۰/۵۵۷	-۱/۰۳	-۱۸/۵
حسن‌آباد خالصه	۱۱	۳/۵	۰/۷۵۱	۶/۷
رضی‌آباد	۰/۹۳۱	۷/۶	۰/۴۲۸	-۱۱/۹
زرنان	۳/۵	-۵/۶	-۰/۷۴	-۱۶/۶
سعیدآباد	۱۲/۷	۳/۹	۱/۹	۱/۹
شمس‌آباد	۲۲/۲	-۴/۲	-۱/۵	-۳۱/۳
شهرک دانش	-	۱/۹	۰/۲۹۶	-۱/۶
علی‌آباد	۳/۱	۱۲	-۱۳/۷	-
فیروزبهرام	۶/۵	۲	۰/۸۱۸	۴/۲۷۱
قلعه اکبربیک	-	-۴	-	-
کوی سازمانی	-	-	-	-۲/۵
گلدسته	۱۲/۴	۳/۴	۰/۱۵۵	۳
نصیرآباد	-۷/۹۰	-۵/۵	-	-
ورامینک	-۱/۴	-۱۳/۲	۸/۷	-۲۱/۲

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۳

۲-۱-۵. دگرگونی در ساختار اشتغال و فعالیت

عمده فعالیت‌های شاغلان در روستاهای جنوب غربی بیشتر شامل کشاورزی، باغداری، دامداری (سنتی و صنعتی) کارگری- کشاورزی، کارگری- صنعتی و مشاغل خدماتی می‌باشد. همچنین بر اساس مطالعه میدانی صورت گرفته، صنایع غذایی و صنایع بسته‌بندی به عنوان عمده‌ترین صنایع وابسته به کشاورزی در روستاهای محدوده، شناسایی شد. تغییرات اشتغال در سه دوره ۱۳۵۷، ۱۳۶۷ و ۱۳۹۲ ارائه شده است. بر این اساس، در روستای گلدسته تعداد شاغلین بخش کشاورزی از ۲۸۹ نفر در سال ۵۷ به ۴۳۱ نفر در سال ۹۲ افزایش یافته است. ولی میزان باغداری از ۱۴۵ نفر به ۵۵ نفر و دامداری از ۳۲۰ نفر به ۶۸ نفر کاهش داشته است. شاغلین کارگری کشاورزی با اندکی کاهش تقریباً ثابت مانده است. اما در مقابل تعداد شاغلین در قالب کارگران صنعتی افزایش بسیار چشمگیری را نشان می‌دهد. به گونه‌ای که

در طی ۳۵ سال، تعداد آن‌ها از ۸۵ نفر به ۱۳۰۰ نفر یعنی بیش از ۱۵ برابر افزایش یافته است. همچنین مشاغل خدماتی نیز دارای افزایش ۱۶ برابری بوده است. همچنین تعداد شاغلان کارگری کشاورزی بعد از یک افزایش ناچیز در سال ۶۷ و کاهش مجدد، در سال ۹۲ برابر با تعداد شاغلین سال ۵۷ شده است. این نوع کاهش در تعداد شاغلان، به تحولات ساختار جمعیتی و تخلیه جمعیتی ناشی از مهاجرت از روستا برمی‌گردد همچنین در روستای حسن‌آباد خالصه مانند روستاهای بزرگ محدوده، تعداد شاغلان تمام بخش‌ها به جز دو کارگران صنعتی و بخش خدمات کاهش داشته است. در مجموع از مقایسه روستاهای محدوده جنوب غربی با یکدیگر به یک قانونمندی می‌رسیم: در روستاهای کوچک تعداد شاغلان تمامی بخش‌ها کاسته شده که بیشتر به دلیل کاهش جمعیتی آن‌ها می‌باشد. اما در روستاهای بزرگ و پرجمعیت کاهش تعداد شاغلان بخش‌های دامداری، کشاورزی و باغداری ارتباط معنی‌داری با افزایش شاغلان کارگری صنعتی و بخش خدماتی دارد که مصداق بارز تغییرات کارکردی است.

برای بررسی تغییرات صورت گرفته در بخش کشاورزی در ناحیه مورد مطالعه، به بررسی دگرگونی در سطح زیرکشت زمین‌های کشاورزی، دگرگونی در الگوی کشت و نوع محصول کشاورزی تولید شده و تغییر در نوع بهره‌برداری از زمین‌های کشاورزی پرداخته شد. تغییرات کارکردی در روستاهای مورد مطالعه، متأثر از نیازها و تقاضاهای شهری و با توجه به توسعه فیزیکی و عملکردی شهر تهران بوده است. به دنبال گسترش کالبدی شهر تهران و نزدیکتر شدن فاصله روستاها به تهران، اراضی کشاورزی روستاهای جنوب غربی به بافت‌های مسکونی تبدیل شده و یا در اثر توسعه صنایع و سرمایه‌گذاری‌های صورت گرفته توسط سرمایه‌داران شهر در روستاهای محدوده جنوب غربی، تعداد بهره‌برداران و سطح زیر کشت اراضی کشاورزی کاهش یافته است. محدوده مورد مطالعه از لحاظ اراضی کشاورزی، حدود ۱۲ هزار هکتار اراضی قابل کشت دارد. رقم دقیق اراضی قابل کشت محدوده برابر با ۱۲۴۲۵ هکتار می‌باشد (جهاد کشاورزی شهرستان اسلامشهر و شهریار، ۱۳۹۲). با این حال مطابق آمار به دست آمده از جهاد کشاورزی شهرستان اسلامشهر و شهریار در سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۹۲ ملاحظه می‌شود که مجموع سطح زیرکشت زمین‌های کشاورزی در سال ۸۲ برابر با ۵۵۳۶ هکتار بوده که از این میزان ۵۲۱۲ هکتار (۹۴.۱۴ درصد) به اراضی زراعی و ۳۲۴ هکتار (۵.۸۶ درصد) به اراضی باغی اختصاص داشته است. با توجه به مجموع مساحت اراضی کشت شده باید گفت که این میزان برابر با ۴۶ درصد از کل زمین‌های زراعی قابل کشت محدوده مورد مطالعه است. همچنین در سال ۱۳۹۲ مجموع سطح زیرکشت زمین‌های کشاورزی برابر با ۵۶۴۰ هکتار بوده که از این میزان ۵۳۴۵ هکتار (۹۴.۷۹ درصد) به اراضی زراعی و هکتار (۵.۲۱ درصد) به اراضی باغی اختصاص داشته است. از میزان اراضی کشاورزی، حدود ۴۱ درصد به صورت دیم و مابقی به صورت آبی کشت می‌شود. سهم مجموع اراضی کشت شده در این سال از کل اراضی قابل کشت برابر با ۴۷ درصد است که نسبت به دوره ده ساله قبل تفاوتی نداشته است. از این رو می‌توان نتیجه گرفت که بیش از ۵۰ درصد زمین‌های قابل کشت و یا بهره‌برداری توسط مالکان آن‌ها رها شده و مورد بهره‌برداری قرار نمی‌گیرد.

جمعیت منطقه کلانشهری تهران و فعالیت‌های غیرکشاورزی؛ از مهمترین مشکلات کشاورزی منطقه است که تأثیر بسزایی در کاهش سطح زیرکشت زمین‌های زراعی و باغی دارد. میزان ۸۹۱.۳۱ هکتار معادل ۷ درصد از کل اراضی، بی‌آب یا کم‌آب هستند. داده‌های آماری فوق نشان می‌دهد، رهاسازی اراضی کشاورزی در روستاهای جنوب غربی تهران بسیار شدید است. به گونه‌ای که در ۱۷ روستای مورد بررسی میزان ۳۴۳۲ هکتار به صورت بی‌آب رها شده است. همچنین، حدود ۲۱۶۰ هکتار (۱۷.۳۸ درصد کل زمین‌های قابل کشت) در اثر بی‌آبی به صورت آیش گذاشته شده است. بنابراین، در مجموع حدود ۴۰ درصد اراضی کشاورزی در روستاهای مورد بررسی، در اثر رها شدن و کم‌آبی از زمینه مناسب برخوردارند تا به صورت بایر درآیند. مهمترین کشت روستاها در سه دهه گذشته عبارت است از: گندم و جو، صیفی‌جات، یونجه، ذرت، میوه و سبزیجات. همچنین انواع تولیدات باغی شامل زردآلو، هلو، گردو، انگور، سیب و شلیل بوده و محل فروش و عرضه آن تهران - اسلامشهر است. با گذشت زمان، مهمترین فعالیت‌های عمده این روستاها که در

گذشته کشت جو و گندم بوده، امروز با کشت محصولات صیفی‌جات، میوه، سبزیجات و یونجه جایگزین شده است. این مسأله به خاطر نیاز بالای بازار تهران به میوه، صیفی‌جات و سبزیجات می‌باشد. به دلیل از بین رفتن دامداری سنتی، بیشتر اراضی باقی مانده به کشت محصولات میوه و سبزیجات اختصاص داده شده است. بیشترین محصولات روستاها به شهر تهران و سپس به اسلامشهر عرضه می‌شوند. از لحاظ نظام‌های بهره‌برداری، نظام خرده مالکی (خانوادگی) و سهم‌بری را می‌توان نظام‌های تولیدی غالب روستاهای محدوده مورد مطالعه در گذشته دانست. به طوری که تا اوایل دهه ۱۳۵۰ این نظام‌ها مهمترین نظام‌های بهره‌برداری در این روستاها بودند. اما از این زمان به بعد، نظام سهم‌بری رو به کاهش گذاشت و روز به روز از تعداد بهره‌برداران آن کاسته شد. تا جایی که در حال حاضر در روستاهای اطراف تهران، نظام سهم‌بری به طور کامل جای خود را به نظام بهره‌برداری اجاره‌اری داده است. روش عمده پرورش دام بزرگ، دامداری صنعتی بوده و دام کوچک بیشتر به روش سنتی نگهداری می‌شود. در مجموع تعداد دام بزرگ از سال ۱۳۶۷ به صورت مداوم افزایش پیدا کرده و در مقابل تعداد دام کوچک دارای روند کاهشی بوده است. در سطح خانوارهای بهره‌بردار، بیشتر پرورش دام کوچک متداول بوده است که آن هم به روش سنتی نگهداری می‌شود. تعداد خانوارهای بهره‌برداری از دام کوچک به روش سنتی در سال ۱۳۶۷ برابر با ۲۳۱ خانوار بوده که در سال ۱۳۸۲ و ۱۳۹۲ به ۶۲ خانوار کاهش یافته است. همچنین در سال ۱۳۶۷ تنها ۴۵ خانوار دارای دام بزرگ به روش سنتی بودند. در همین سال ۱۲ خانوار دارای دامداری صنعتی بودند که در دو دوره بعدی به ۷۸ خانوار افزایش پیدا کرده است. همچنین جهت تکمیل یافته‌های در خصوص روش‌های بهره‌برداری از دام، از مطالعه میدانی استفاده گردید. از نظر روش دامداری، ۹۷ درصد از بهره‌برداری‌ها از نوع تعاونی و زیر ۲ درصد بهره‌برداری خانوادگی و کمتر از ۰.۵ درصد نیز جزو سایر بهره‌برداری‌ها است که تأییدی بر آمارهای تغییر روش بهره‌برداری از دام می‌باشد.

تعداد صنایع تولیدی و کارگاهی در روستاهای نمونه بر اساس داده‌های مرکز آمار ایران و مطالعه میدانی مورد ارزیابی قرار گرفته است. بر این اساس بیشترین تغییرات تعداد صنایع و شاغلان آن‌ها در روستای احمدآباد مستوفی، حسن‌آباد خالصه، گلدسته، فیروزبهرام، شهرک دانش و سعیدآباد اتفاق افتاده است. بیشترین تعداد کارگاه‌ها در دوره ۱۳۵۷ مربوط به روستاهای احمدآباد مستوفی با ۱۰ کارگاه صنعتی، گلدسته با ۶ کارگاه و شهرک دانش و شمس‌آباد هر کدام با ۳ کارگاه صنعتی بوده است. بیشترین تعداد کارگاه‌ها در دوره ۱۳۸۲ متعلق به روستاهای احمدآباد مستوفی با ۲۱۰ کارگاه صنعتی، حسن‌آباد خالصه با ۱۱۷ کارگاه و گلدسته با ۱۱۰ کارگاه صنعتی بوده است. همچنین در دوره ۱۳۹۲ به ترتیب مربوط به روستاهای احمدآباد مستوفی با ۲۸۰ کارگاه صنعتی، گلدسته با ۱۷۶ کارگاه و فیروزبهرام با ۱۲۰ کارگاه صنعتی بوده است. از این رو ملاحظه می‌شود که در تمامی روستاها تعداد کارگاه‌های سال ۱۳۹۲ نسبت به دوره ۱۳۵۷ به بیش از ۱۰ برابر شده است.

جدول ۲. مهمترین علل دگرگونی در ساختار اشتغال و فعالیت روستاها در دوره بعد از انقلاب

رتبه	Sig	Test Value	T	Mean	متغیرها	نام عوامل
۷	۰.۰۱	۳	۱۳.۱۱	۳.۶۶	مهاجرت به روستاها و جمعیت‌پذیری	جمعیتی
۱۵	۰.۰۰۲	۳	-۳.۶۲	۱.۲۳	مهاجرت از روستاها	
۹	۰.۰۱	۳	۱۲.۴۹	۳.۲۷	افزایش جمعیت شهرهای پیرامونی	فاصله و دسترسی
۳	۰.۰۰	۳	۱۵.۳۲	۴.۱۴	فاصله نزدیک روستاها به تهران	
۴	۰.۰۰	۳	۱۳.۵۸	۳.۹۵	دسترسی ناشی از شهر به روستا و روستا به شهر به دلیل گسترش شبکه‌های ارتباطی	
۲	۰.۰۰۲	۳	۲۱.۱۳	۴.۴۷	گسترش فیزیکی شهر تهران و قرارگیری روستاها در حریم شهر	
۱	۰.۰۰۱	۳	۲۲.۵۴	۴.۸۱	امکان اشتغال در فعالیت‌های خدماتی و صنعتی شهر تهران	محدودیت توسعه
۱۰	۰.۰۰	۳	۱۱.۳۵	۳.۱۱	پرسود نبودن فعالیت کشاورزی در مقایسه با سایر فعالیت‌ها	
۶	۰.۰۰۱	۳	۱۳.۲	۳.۷۲	کمبود آب برای کشاورزی به دلیل خشکسالی	فعالیت‌های کشاورزی و اشتغال روستایی
۸	۰.۰۰	۳	۱۲.۹	۳.۵۹	پایین بودن درآمد کشاورزی	اثرات مرکز پیرامونی شهر تهران بر روستاها
۱۲	۰.۰۳	۳	-۵.۱۴	۲.۹۵	تغییر شیوه زندگی در شهر تهران	
۵	۰.۰۰	۳	۱۳.۸	۳.۸۹	پیچیده‌تر شدن روابط شهر و روستا در منطقه تهران	
۱۳	۰.۰۰	۳	-۴.۲۹	۲.۷۳	متنوع‌تر شدن نیازهای زندگی شهروندان پایتخت	
۱۱	۰.۰۲	۳	۹.۵۲	۳.۰۱	گسترش الگوهای شهری در ناحیه	
۱۴	۰.۰۴	۳	-۴.۱۹	۲.۵	استفاده از فناوری‌های جدید در پایتخت	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

متغیرهای مربوط به عامل دسترسی و فاصله دارای بالاترین تأثیرگذاری بر تغییرات اشتغال و فعالیت ناحیه هستند. متغیر امکان اشتغال در فعالیت‌های خدماتی و صنعتی شهر تهران با میانگین ۴.۸۱ به عنوان اثرگذارترین متغیر شناخته شد. دومین متغیر اثرگذار، گسترش فیزیکی شهر تهران و قرارگیری روستاهای مورد مطالعه در حریم تهران است که با توجه به میانگین و نمره T به دست آمده از پاسخ‌ها، عامل مهمی در این خصوص به حساب می‌آید. فاصله هر کدام از روستاها نسبت به تهران با میانگین رتبه‌ای ۴.۱۴ نیز به عنوان سومین متغیر مهم در روند تغییرات ساختار اشتغال و فعالیت ناحیه ارزیابی شده است. چهارمین متغیر اثرگذار سهولت دسترسی از شهر تهران به روستاها و بالعکس به دلیل گسترش شبکه‌های ارتباطی پیرامون است. در مجموع این چهار متغیر به عنوان عوامل بیرونی همراه با اثرات مرکز پیرامونی تهران بر روستاها و عوامل درونی نظیر محدودیت توسعه کشاورزی در منطقه به عنوان مهم‌ترین عوامل موثر بر تغییرات کارکرد اشتغال و فعالیت روستاها پس از انقلاب نقش داشته‌اند.

جدول ۳. عوامل موثر بر توسعه کارکرد گردشگری روستاهای جنوب غربی تهران

df	Sig	T	Test value	Mean	فراوانی					شرح
					خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۲۹	۰.۰۱	۹.۵۱	۳	۳.۷۴	۵	۱۲	۷	۴	۲	دسترسی آسان به روستاها
۲۹	۰.۰۲	-۶.۲۲	۳	۲.۰۱	۴	۴	۱۳	۶	۳	جاذبه‌های گردشگری روستاها
۲۹	۰.۰۷	-۴.۲۴	۳	۲.۶۸	۴	۸	۶	۵	۷	امکانات و خدمات گردشگری موجود در روستاها
۲۹	۰.۰۰۱	۸.۸۶	۳	۳.۶۹	۶	۱۲	۷	۳	۲	شهرگریزی مردم تهران
۲۹	۰.۰۰	۳.۴۸	۳	۳.۲۱	۲	۱۲	۱۰	۴	۲	درآمدزایی برای ساکنان

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

از بین عوامل اشاره شده، دسترسی سریع و آسان ساکنان شهرهای پیرامونی به روستاهای جنوب غربی کلانشهر تهران با میانگین ۳.۷۴ و نمره T ۹.۵۱ بیشترین سهم را در توسعه گردشگری محدوده جنوب غربی داشته است. همچنین شهرگریزی مردم تهران و کرج و جستجوی محلی برای استراحت درصد بیشتری از پاسخ‌ها را به خود اختصاص داده است که برابر با میانگین ۳.۶۹ می‌باشد. اگر این ۵ عامل را به دو دسته عوامل درونی و بیرونی تقسیم‌بندی کنیم، به

صورتی که عامل دسترسی، شهرگریزی و درآمدزایی جزو عوامل بیرونی بوده و جاذبه‌های گردشگری و خدمات و امکانات گردشگری جزو عوامل درونی باشند، نتایج به دست آمده از پرسشگری نشان می‌دهند که عوامل مهم و تأثیرگذار در روند تغییر کارکردی روستاهای نمونه به سمت توسعه گردشگری، جزو عوامل بیرونی محسوب می‌شوند. همچنین عامل درآمدزایی با داشتن نمره میانگین بالاتر از حد متوسط (عدد ۳ در این جدول) نقش موثری در توسعه این کارکرد خواهد داشت. پایین‌ترین امتیاز مربوط به عامل جاذبه‌های گردشگری روستاها بوده و همچنین عامل امکانات و خدمات گردشگری موجود در روستاها به علت سطح معنی‌داری بزرگتر از ۰.۰۵ فاقد معنی‌داری بوده و بنابراین، نمی‌توان به نتیجه به دست آمده از آن اعتنا نمود. با توجه به اینکه کارکرد گردشگری در روستاهای اطراف تهران عموماً موجب درآمدزایی شده و در سال‌های اخیر توسعه زیادی یافته است، با این حال در روستاهای محدوده مورد مطالعه چندان مورد توجه واقع نشده است.

۳-۱-۵. دگرگونی در نظام کاربری اراضی روستاها

یکی از بهترین راه‌هایی که به شناخت علل تغییرات کاربری اراضی در یک شهر یا روستا کمک می‌کند، اطلاع از وضعیت خرید و فروش زمین در آن مکان است. بر این اساس بیشترین خریداران زمین‌های روستایی، دلالتان و سوداگران زمین و مسکن هستند. در مرتبه بعدی خود ساکنان خریداران این زمین‌ها هستند و سپس سرمایه داران شهری دارای فراوانی بیشتری می‌باشند.

جدول ۴. تغییرات کاربری اراضی در سه دهه اخیر در برخی از روستاهای نمونه

نام روستا	سال	زمین‌های خارج از روستا						زمین‌های داخل روستا		
		زراعت (هکتار)	باغداری (هکتار)	صنعتی کارگاهی (هکتار)	دامداری صنعتی (هکتار)	اداری (متر)	مسکونی (متر)	ورزشی (متر)	سایر (متر)	
شهرک دانش	۱۳۷۲	-۵	-۳	+۱۵	+۵	+۲۰۰۰	-	-		
	۱۳۸۲	-۱۰	-۳	+۷	+۳	+۱۵۰۰	+۱۰۰۰	-		
	۱۳۹۲	-۳	-۳	+۳	+۵	+۱۶۰۰	+۵۰۰	-		
گلدسته	۱۳۷۲	-۳۰	-۷	+۱۰	+۹	+۲۰۰۰	+۱۳۰۰۰۰	-		
	۱۳۸۲	-۱۳	-	+۳۴	+۱۰	+۳۵۰۰۰	+۴۰۰۰۰	+۲۰۰۰		
	۱۳۹۲	-	-	+۴۸	+۸	+۵۰۰۰	+۷۰۰۰۰	+۳۰۰۰		
فیروزبهرام	۱۳۷۲	-۱۵	-۱۱۵	+۳۲	+۱۵	+۱۳۰۰	+۱۲۰۰	-		
	۱۳۸۲	-۶	-۴	+۴۱	+۱۵	+۱۰۰۰	+۸۷۰	+۲۸۰۰		
	۱۳۹۲	-	-۵	+۵۰	+۱۳	+۲۵۰۰	+۲۲۰	+۴۵۰۰		
احمدآباد	۱۳۷۲	-۴	-۵	+۱۷	+۱۵	+۱۰۰۰۰	+۱۸۰۰۰۰	-		
	۱۳۸۲	-۸۰	-۷	+۵۰	+۱۳	+۴۰۰۰۰	+۲۹۰۰۰۰	+۲۰۰۰		
	۱۳۹۲	-۱۰۵	-۱۷	+۵۵	+۱۳	+۵۰۰۰۰	+۳۲۰۰۰۰	+۲۱۰۰		
شمس‌آباد	۱۳۷۲	-۷	-۱۰	+۱۷	+۷	+۱۰۰۰	+۶۰۰	-		
	۱۳۸۲	-۱۱	-۷	+۳۵	+۹	+۱۰۰۰	-	-		
	۱۳۹۲	-۱۲	-۱	+۴	+۹	+۷۰۰	-	-		
حسن‌آباد	۱۳۷۲	-۳	-۶	+۱۵	+۱۴	+۲۵۰۰۰	+۸۰۰	-		
	۱۳۸۲	-۹	-۲	+۳۲	+۱۷	+۲۴۵۰۰۰	+۱۲۰۰	+۱۵۰۰		
	۱۳۹۲	-	-۵	+۳۶	+۱۵	-	+۲۰۰۰	+۲۱۰۰		

منبع: جهاد کشاورزی شهرستان‌های شهریار، اسلامشهر و قدس، ۱۳۹۲

۴-۱-۵. دگرگونی در ابعاد اجتماعی فرهنگی و شیوه زندگی

میزان استفاده از ماهواره، گرایش به استفاده از طرز پوشش شهروندان تهرانی، گرایش به استفاده از غذاهای غیر محلی و فست فود، گرایش به رفت و آمد زیاد به شهر تهران، داشتن حس تعلق مکانی به روستای خود، احساس تعلق خاطر به هم روستایی‌ها فرهنگ تاثیرگذار بر مردم روستاهای نمونه. البته حدس محقق بر این است که میزان استفاده از ماهواره و اینترنت باید بسیار بیشتر از میزان فعلی پاسخ داده شده باشد که گمان می‌رود پاسخ‌گویان میزان استفاده شان را از ماهواره و اینترنت بنا به دلایلی کمتر از مقدار واقعی عنوان کرده‌اند. ولی اگر بخواهیم داده‌های حاصل از پرسش‌نامه‌ها را ملاک ارزیابی قرار دهیم، باید پذیرفت که اکثر پاسخ‌گویان که برابر با ۵۱.۸۷ درصد از نمونه آماری تحقیق را شامل می‌شوند، به میزان کمی از ماهواره و اینترنت استفاده می‌کنند. این مسأله گرایش به فرهنگ بومی را در بین ساکنان روستاها نشان می‌دهد. از نظر معیار گرایش به استفاده از طرز پوشش شهروندان تهرانی، بیشتر پاسخ‌گویان (۲۱۹ نفر) اظهار داشته‌اند که گرایش زیاد و بسیار زیادی به استفاده از سبک پوشش مردم شهر تهران دارند. همچنین ۲۱۵ نفر (برابر با ۵۷.۴۸ درصد) از پاسخ‌گویان گرایش به استفاده از غذاهای غیرمحلی و فست فود دارند که در نوع خود جالب است. بیشتر ساکنان (برابر با ۷۰ درصد) گرایش زیاد و بسیار زیادی به رفت و آمد به شهر تهران دارند. معیار احساس تعلق به محیط نیز در قالب دو گویه احساس تعلق به محیط روستا و احساس تعلق خاطر به مردم ساکن در روستاها مورد ارزیابی قرار گرفت و نتایج به دست آمده از این متغیر نیز موید فرضیه اولیه محقق در خصوص عدم دل‌بستگی و احساس تعلق روستاییان به روستاها گردید. پاسخ‌گویان ساکن در روستاها به تبعیت از تنوع قومی موجود در روستاها، فاقد پیوستگی اجتماعی هستند. به طوری که برابر با ۸۷.۱۶ درصد از پاسخ‌گویان، میزان احساس تعلق به محیط روستا را بسیار کم، کم و متوسط ارزیابی کرده‌اند. همچنین ۹۴.۲۸ درصد نیز احساس تعلق خاطر به هم روستایی‌ها را بسیار کم، کم و متوسط ارزیابی کرده‌اند. در کل نتایج به دست آمده از این بخش حاکی از آن است که شیوه زندگی و الگوهای فرهنگی ساکنان روستاهای مورد مطالعه در حال دگرگونی است.

۵-۱-۵. دگرگونی در ویژگی‌های کالبدی، سیما و چشم‌انداز روستاها

۱-۵-۱-۵. وضعیت مالکیت مسکونی در روستاها، قیمت خرید مسکن، خریداران واحدهای مسکونی روستاها، قیمت اجاره‌بهای واحد مسکونی: دگرگونی در سبک معماری و مصالح ساختمان‌ها، دگرگونی در عمر و کیفیت ساختمان‌ها، دگرگونی در تراکم و تعداد طبقات ساختمانی، تأثیرات بصری انبوه‌سازی و بلندمرتبه‌سازی در روستاها، تغییر در نمای ساختمان‌ها، تضاد ناشی از مجاورت بافت‌های فرسوده روستایی با بافت نوساز و بلندمرتبه شهری قیمت مسکن در ۱۲ روستا که در حال حاضر دایر هستند.

جدول ۵. ضریب همبستگی پیرسون برای قیمت مسکن، فاصله روستاها از تهران و جمعیت روستاها

شرح	قیمت مسکن	Sig	N
فاصله روستاها از تهران	-.۷۵۸	.۰۰۴	۱۲
جمعیت روستاها	.۰۸۲۷	.۰۰۰۱	۱۲

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

۲-۵-۱-۵. ضریب همبستگی پیرسون برای قیمت مسکن، فاصله روستاها از تهران و جمعیت روستاها: نتایج به دست آمده نشان داد که رابطه معنی‌داری بین متغیر قیمت مسکن در روستا و فاصله هر روستا از تهران و همچنین بین تغییرات قیمت مسکن با اندازه و جمعیت هر روستا وجود دارد.

مقدار ضریب پیرسون به دست آمده برای فاصله از تهران و قیمت مسکن برابر با -0.758 و برای قیمت مسکن و جمعیت روستاها برابر با 0.827 می‌باشد همبستگی که در هر دو مورد همبستگی بالایی بین متغیرها برقرار است. منفی بودن ضریب همبستگی قیمت مسکن و فاصله روستاها از تهران مبین وجود همبستگی معکوس بین این دو متغیر است. یعنی هرچه فاصله روستاها از تهران بیشتر می‌شود، قیمت مسکن در روستا کاهش می‌یابد. این رابطه در سطح معنی‌داری کوچکتر از 0.05 تأیید گردید. برای قیمت اجاره‌بهای مسکن نیز همانند متغیر قیمت خرید مسکن، اقدام به محاسبه ضریب همبستگی پیرسون گردید. در این خصوص نیز نتایج به دست آمده حاکی از رابطه معنی‌داری بین متغیر قیمت اجاره‌بهای مسکونی روستا و فاصله هر روستا از تهران دارد. همچنین تغییرات اجاره‌بهای مسکونی رابطه معنی‌داری با اندازه هر روستا و میزان جمعیت آن دارد. مقدار ضریب پیرسون به دست آمده برای رابطه فاصله از تهران و قیمت مسکن برابر با -0.668 و برای رابطه قیمت اجاره‌بهای مسکونی و جمعیت روستاها برابر با 0.809 می‌باشد. همبستگی میزان جمعیت روستاها و قیمت اجاره‌بهای مسکونی شدیدتر از رابطه فاصله روستاها از تهران و قیمت اجاره‌بهای مسکونی است. هر دو ضریب در سطح اطمینان کمتر از 0.05 مورد تأیید قرار گرفتند. بدین ترتیب می‌توان گفت که با افزایش اندازه جمعیتی و بزرگی روستاها قیمت اجاره‌بهای مسکونی نیز در آن بیشتر می‌شود و برعکس. همچنین با افزایش فاصله هر روستا از تهران قیمت اجاره‌بهای مسکونی نیز کاهش می‌یابد.

جدول ۶. ضریب همبستگی پیرسون برای اجاره‌بهای مسکن، فاصله روستاها از تهران و جمعیت روستاها

شرح	قیمت مسکن	Sig	N
فاصله روستاها از تهران	-0.668	0.018	۱۲
جمعیت روستاها	0.809	0.001	۱۲

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

۶-۱-۵. دگرگونی در شاخص‌های کالبدی ساختمان‌ها

معماری ساختمان‌های روستاهای جنوب غربی نه تنها برگرفته از عوامل طبیعی، وضعیت اجتماعی و آداب سنن حاکم، شیوه معیشت بوده، بلکه تحت تاثیر تغییرات اقتصادی و تکنولوژیکی، ارتباط نزدیک به کلانشهر تهران قرار گرفته است. عوامل توپوگرافی و شیب زمین و شرایط اقلیمی که معتدل و گرم خشک می‌باشد. در زمستان سرد و در تابستان گرم و خشک الگوی معماری مسکن روستایی را تحت تاثیر قرار داده است. گروه‌های اجتماعی ساکن در روستاها، قاعدتاً دارای خانه‌های خاصی با فضابندی معین و سازگار با جایگاه اجتماعی و فعالیت اقتصادی خود هستند. خانه‌های مالکان بزرگ روستا که معمولاً خانه اربابی خوانده می‌شود نسبت به سایر واحدهای مسکونی روستا دارای طرح و الگوی متمایزی است. می‌توان گفت علاوه بر ویژگی‌های محیط طبیعی، شکل و الگوی خانه‌های روستایی به نحوی آشکار بازتاب روابط کالبدی، فضایی و مناسبات اجتماعی، اقتصادی و نیز تاثیرات فرهنگی در گذشته، حال و روند آتی آن به شمار می‌رود. امروزه گسترش ارتباطات و دسترسی آسان به اطلاعات، دگرگونی‌هایی را در سطح سکونتگاه‌های روستایی نیز به همراه داشته است. از جمله این دگرگونی‌ها، کاربرد انواع مواد و مصالح ساختمانی غیربومی و الگوبرداری از شیوه‌های ساخت و ساز و معماری شهری در عرصه‌های روستایی است. در سال‌های اول انقلاب، به دلیل از هم پاشیدگی دستگاه دولت، نظام اقتصادی و سازمان مدیریت شهری کشور، توسعه تهران به صورت هرج و مرج طلبانه درآمد و نوعی ساخت و ساز بی‌رویه زیر لوای «مسکن‌سازی انقلابی» رواج یافت و در نتیجه عوارض توسعه بی‌رویه مثل حاشیه‌نشینی، استقرار غیرمجاز صنایع و خدمات و تخریب محیط زیست تشدید گردید. هم اکنون معماری روستاها دیگر از هویت روستایی تبعیت نمی‌کند. معمولاً ایده فکر روستایی در این فضا حاکم نیست. بلکه بدون تفکر و هویت روستایی با الگوهای شهری بیشتر تبعیت می‌نمایند بر طبق نتایج حاصل از مطالعات میدانی و تحقیق از ساکنان، اعتباراتی که در قالب وام مسکن

روستایی از سال ۱۳۸۵ به روستاها ارائه گردیده است، باعث نوساز و مقاوم شدن مسکن روستایی شده و در حال حاضر غالب منازل مسکونی از مصالح مقاوم از جمله بناهای بتن آرمه و اسکلت فلزی با نقشه‌های مصوب مورد تایید بنیاد مسکن روستایی ساخته شده و از الگوی شهری تبعیت نموده‌اند. اما علیرغم نزدیکی روستاها به کلانشهر تهران، باز هم بافت برخی از روستاها مانند بهمن‌آباد هنوز حالت اولیه روستایی خود را حفظ کرده است. این امر ناشی از شرایط اقتصادی اجتماعی افراد ساکن این روستا بوده است. ساختمان‌های نوساز و بادوام (کیفیت A): ساختمان‌های قابل نگهداری و مرمتی (کیفیت B): ساختمان‌های تخریبی (کیفیت C):

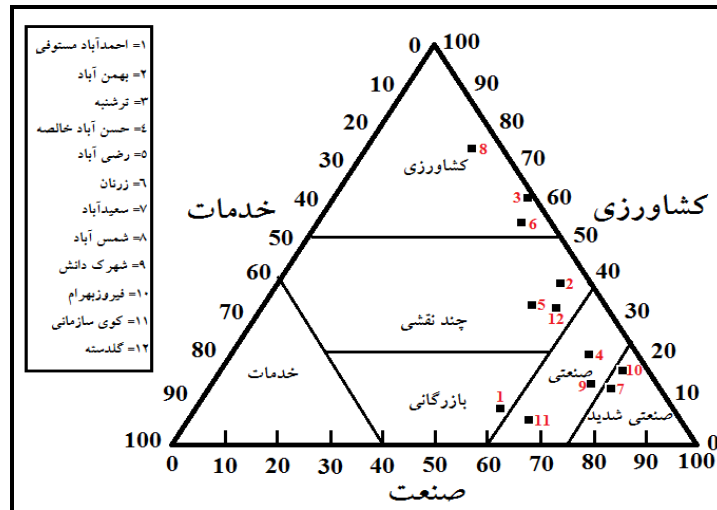
جدول ۷. عمر و کیفیت ساختمان‌های مسکونی روستاهای جنوب غربی تهران در سال ۱۳۵۵ و ۱۳۹۲

نام روستا	سال ۱۳۵۲			سال ۱۳۹۲		
	نوساز	قابل مرمت	تخریبی	نوساز	قابل مرمت	تخریبی
احمدآباد مستوفی	۱۲	۳۳	۱۸	۸۹۰	۸۷۶	۵۲۶
بهمن‌آباد	-	۱۱	۲	۶	۱۸	۲
پرنان	۱	۳	۴	-	۱۵	۲۲
ترشنبه	-	۲	۴	۲	۲	۴
حسن‌آباد خالصه	۳	۵	۷	۲۷۰	۵۰۰	۱۳۰
رضی‌آباد	-	۶	۸	۸	۲۶	۲۸
زرنان	۲	۷	۳	۱۱	۲۹	۲۸
سعیدآباد	۱۱	۲۱	۱۴	۳۰۰۰	۱۵۰۰	۴۸۰
شمس‌آباد	۲	۳	۲	۲	۳	۹
شهرک دانش	-	-	-	۲۳۰	۵۸۰	۲۵۷
علی‌آباد	۱	۴	۶	-	-	-
فیروز بهرام	۵	۱۲	۶	۱۲۶	۲۵۱	۳۲
قلعه اکبربیک	۱	-	۲	-	-	-
کوی سازمانی	-	-	-	۱۸۰	۳۵۲	۲۱۲
گلدسته	۸	۱۴	۷	۱۳۲	۷۰۶	۳۶۵
نصیرآباد	-	-	-	-	-	-
ورامینک	-	۱	۲	-	۳	۱۳

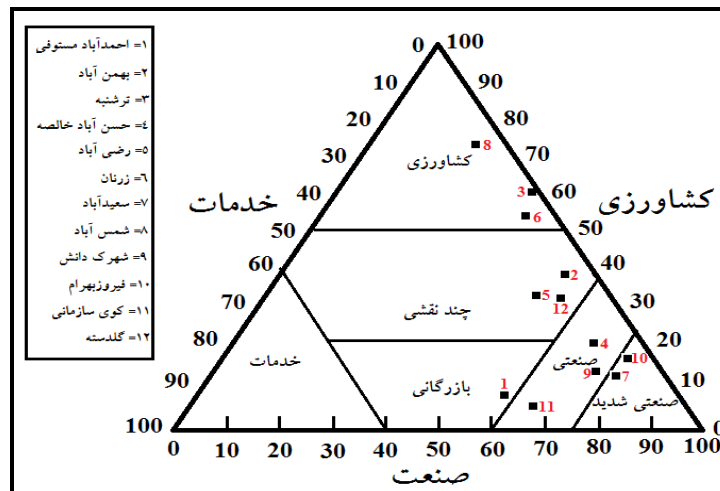
منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

عوامل اقلیمی، شرایط معیشتی، تداخل فضاهای معیشتی و زیستی، در دسترس بودن امکانات فنی و ... همه و همه از عواملی هستند که شاخص تعداد طبقات را به عنوان یکی از معیارهای تحلیلی وضعیت مسکن، تحت تاثیر خود قرار می‌دهند. از مواردی که در سال‌های اخیر در روستاهای پرجمعیت ناحیه جنوب غربی اتفاق افتاده است، تغییرات وسیع در تعداد طبقات و افزایش تراکم ساختمانی در برخی روستاها بوده است. این روستاها که معمولاً جزو روستاهای پرجمعیت ناحیه هستند معمولاً دارای کارکرد سیاسی مرکز دهستان بوده و یا به نقطه شهری تبدیل شده‌اند. در سال‌های اخیر یعنی از سال ۱۳۸۸ ساخت و ساز در خارج از بافت این روستا به طور جدی توسط شهرداری تهران کنترل می‌شود. در بیشتر روستاهای پرجمعیت، ساختمان‌های بلندمرتبه بیشتر در کنار خیابان‌های اصلی شهر ساخته شده‌اند و هر چه از خیابان‌ها به طرف بافت درونی روستا حرکت می‌کنیم، از تعداد ساختمان‌های بلندمرتبه کاسته شده و سبک معماری ساختمان‌ها حالت روستایی پیدا می‌کنند. این مسأله به دلیل توسعه یکباره روستاها، افزایش ناگهانی جمعیت و مهمتر از همه تبدیل برخی از این روستاها به شهر و یا اخذ کارکرد سیاسی مرکز دهستان در این روستاها می‌باشد. این الگو تقریباً در تمام روستاهای بالای ۴۰۰۰ نفر جمعیت ناحیه صدق می‌کند. در شهر احمدآباد مستوفی، بافت بیرونی و مجاور بر خیابان دارای ناماسازی زیبا و به سبک مدرن است. در مقابل، بافت درونی محلات دارای شکل نامنظم، فرسوده و کوچه‌های تنگ دارند. کارکرد

روستاها در پنج طبقه جدید قرار گرفته است: احمدآباد مستوفی دارای کارکرد بازرگانی است. روستاهای سعیدآباد و فیروزبهرام دارای نقش صنعتی شدید هستند. البته منظور از نقش صنعتی در واقع صنعتی کارگری است. نه صنعتی به مفهوم اصلی آن. ترشنبه، زرnan و شمس‌آباد دارای کارکرد غالب کشاورزی هستند. بهمن‌آباد، رضی‌آباد و گلدسته کارکرد چندنقشی دارند. حسن‌آباد خالصه، شهرک دانش و کوی سازمانی نیز دارای کارکرد صنعتی کارگری هستند.

شکل ۲. طبقه‌بندی نقش و کارکرد روستاها با استفاده از روش بوژوگاریه (۱۳۵۷)

شکل ۳. طبقه‌بندی نقش و کارکرد روستاها با استفاده از روش بوژوگاریه (۱۳۹۲)

از نظر شدت تغییرات، با توجه به در نظر گرفتن تمامی متغیرهای تحقیق، بر اساس شکل (۳) مشاهده می‌شود که روستاهای احمدآباد مستوفی، سعیدآباد و شهرک دانش دارای تغییرات کارکردی شدید می‌باشند. زرnan، حسن‌آباد خالصه و فیروزبهرام تغییرات نسبتاً زیادی داشته‌اند. کوی سازمانی، گلدسته و رضی‌آباد دارای تغییرات متوسط بوده‌اند و شمس‌آباد، بهمن‌آباد و ترشنبه تغییر کمی در طول این ۳۵ سال داشته‌اند.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

تحقیق حاضر روند تغییرات کارکردی سکونتگاه‌های جنوب غربی کلانشهر تهران را بعد از انقلاب اسلامی مورد بررسی قرار داده است. مولفه‌های مورد بررسی در دو سطح ابعاد تغییرات و عوامل موثر بر این تغییرات تحلیل و بررسی گردید. الگوی حاکم بر روابط روستاهای محدوده جنوب غربی با کلانشهر تهران، در رده الگوی سکونتگاهی-خوابگاهی قرار می‌گیرد. نواحی روستایی واقع در جنوب و جنوب غرب تهران، به دلیل فاصله نزدیک با این شهر و دسترسی به آن و همچنین به علت قابلیت گسترش فیزیکی، طی چند دهه اخیر عرصه‌ای برای پذیرش کارکردهای گوناگون شهر تهران بوده‌اند. عمده‌ترین این کارکردها به این محدوده منتقل شده است شامل سرریزپذیری جمعیت کارگر و نیمه ماهر، کارکرد انباری، صنعتی و خدماتی بوده و با گذشت زمان از نقش فعالیت‌های اولیه که شامل فعالیت زارعی و دامداری است کاسته شده و به نقش فعالیت‌های غیر کشاورزی افزوده می‌شود. پژوهش حاضر در خصوص تحلیل روند تغییرات کارکردی سکونتگاه‌های روستایی جنوب غربی کلانشهر تهران در مقطع زمانی پس از انقلاب انجام گردید.

سوال اصلی تحقیق، تحلیل روند این تغییرات در مقاطع زمانی مشخص بود که برای پاسخ به این سوال، ابتدا ابعاد تغییرات و سپس عوامل موثر بر این تغییرات بررسی و تحلیل شد. ابعاد مورد بررسی شامل ۶ مولفه است که عبارتند از: مولفه جمعیتی، اقتصادی، کشاورزی، کالبدی، گردشگری و فرهنگی. از نظر مولفه جمعیتی، با دو پدیده مهاجرفرستی و مهاجرپذیری در روستاهای مورد مطالعه مواجه هستیم. دسته اول روستاهای مهاجرپذیرند که دارای انباشت جمعیتی بیش از حد تا ۱۰ برابر جمعیت دوره قبل از انقلاب می‌باشند. مانند احمدآباد و سعیدآباد. دسته دوم روستاهای مهاجرفرست هستند که بعضی از آن‌ها به صورت کامل خالی از سکنه شده و برخی دیگر نیز در حال تخلیه شدن هستند. از میان دوره‌های مورد بررسی در این مولفه، میزان افزایش جمعیت در اثر جنگ تحمیلی دارای سهم بیشتری نسبت به سایر عوامل جمعیت‌پذیری است. همچنین یکی از علل تخلیه جمعیتی برخی روستاها، توزیع نامناسب امکانات و مسائلی مانند کمبود آب و بیکاری در روستاها بوده است. لازم به ذکر است ساکنین روستاهای مهاجرفرست مستقیماً به شهر تهران و سایر شهرهای اطراف مهاجرت می‌کنند. ولی تبعه افغانی و پاکستانی بیشتر در روستاهای بزرگتر محدوده مانند احمدآباد و سعیدآباد مشغول به کار شده‌اند. تحول در ساختار اقتصادی روستاها به صورت کاهش تعداد شاغلین بخش کشاورزی و دامداری و افزایش آن‌ها در بخش صنعت و خدمات، کاهش تعداد بومیان شاغل در روستاهای محدوده و نحوه خدمات رسانی و خدمات‌گیری روستاهای محدوده تحت تاثیر و نفوذ مستقیم شهر تهران و نه شهرهای اطراف مانند شهریار و اسلامشهر نمایان شده است که نشان‌دهنده برهم خوردن نظم سلسله مراتبی بین سکونتگاه‌ها در پهنه سرزمینی می‌باشد. از طرفی به دلیل بالا بودن حجم استقرار جمعیت و کارگاه‌ها و کارخانه‌ها، میزان سطح اراضی کشاورزی در طول انقلاب کاملاً کاهش یافته است، به طوری که نظام کشت نیز متحول گردیده است. یعنی کشت غالب به حالت متمرکز تبدیل شده است. تغییرات کارکرد کشاورزی شامل تغییر در نوع فعالیت کشاورزی، تغییر در ابزارآلات بخش کشاورزی، تغییر نوع معیشت از بخش کشاورزی و دامداری و به مشاغل صنعتی و خدماتی مانند انبارداری، کار در کارخانه و کارگری فصلی، تغییر در قیمت زمین‌های کشاورزی و همچنین تغییر کاربری اراضی کشاورزی به ضرر بخش کشاورزی و به نفع کاربری‌های غیر کشاورزی است. در بعد کالبدی، این تغییرات شامل تفاوت در شاخص نحوه مالکیت منازل مسکونی، قدمت بناهای مسکونی، قیمت منازل مسکونی و تعداد واحدهای مسکونی می‌باشد. همچنین یکی از مهم‌ترین ابعاد تغییرات کارکردی روستاهای پیرامونی کلانشهرها پذیرش کارکردهای جدید گردشگری است که روستاهای محدوده جنوب غربی تهران نیز از این قاعده مستثنی نمانده‌اند. البته کارکرد گردشگری بیشتر در روستاهای شمالی کلانشهر تهران رواج یافته‌اند. با این وجود در محدوده مورد مطالعه نیز نشانه‌هایی از ساخت خانه‌های دوم و گرایش به گردشگری طبیعی مشاهده گردید.

بعد فرهنگی شامل تغییر گرایش‌های فرهنگی ساکنان روستا به صورت افزایش استفاده از ماهواره، میزان رضایت از حضور اتباع بیگانه در روستا و فرهنگ غالب و تأثیرگذار بر اهالی است که در مجموع حکایت از تغییر شیوه زندگی و ورود ملزومات زندگی مدرن به این روستاها دارد. با این وجود روستاهای محدوده جنوب غربی به طور کامل از فرهنگ بومی خود نبریده‌اند. به همین دلیل تضاد فرهنگی بین جامعه میزبان و مهاجرین بخصوص مهاجرین بیگانه افغانستانی و پاکستانی مشاهده می‌شود. از بین ابعاد مورد بررسی، مهم‌ترین بعد تغییرات شامل تغییر در نوع فعالیت‌های کشاورزی می‌باشد که بر طبق نتایج به دست آمده، در طی ۳۵ سال اخیر از کشت محصولات می‌ماند گندم و جو به طرف کشت صیفی جات، میوه و سبزی جات گرایش پیدا کرده است. این مسأله کاملاً به دلیل نزدیکی به تهران و تأمین نیاز شهروندان تهرانی می‌باشد. همچنین علل و عوامل موثر بر تغییرات کارکردی روستاها عبارتند از: دسترسی روستاها به تهران، فاصله روستاها از تهران و مهاجرت پذیری که با استفاده از روش مصاحبه و برخی از یافته‌های پرسش‌نامه اهالی بررسی شدند.

۷. منابع

۱. ابراهیم‌زاده، عیسی، ۱۳۹۱، **سازمان‌یابی فضایی و روابط شهر و روستا با تاکید بر سیستان**، چاپ اول، انتشارات مرنديز، مشهد.
۲. تاج، شهره، ۱۳۷۷، **بررسی ویژگی‌ها و روند تغییرات فرمی و نقش روستاهای حومه‌ای مادرشهر تهران در رابطه با فاصله مجاورتی و نظام سلسله مراتبی در سال‌های ۷۷-۱۳۵۵** (مطالعه موردی: شهرستان شمیرانات)، رساله دکتری رشته جغرافیای انسانی، دانشگاه تهران، استاد راهنما: دکتر فاطمه بهفروز.
۳. تبریزی، جلال، ۱۳۷۶، **جغرافیا، تاریخ و مفاهیم. مکاتب، فلسفه و روش‌شناسی**، چاپ اول، انتشارات سیر و سیاحت، تهران.
۴. جهاد کشاورزی شهرستان اسلامشهر، ۱۳۹۲، **آمارهای مربوط به روستاهای جنوب غربی تهران**، قابل دسترسی از طریق سازمان جهاد کشاورزی شهرستان اسلامشهر.
۵. جهاد کشاورزی شهرستان شهریار، (۱۳۹۲)، **آمارهای مربوط به روستاهای جنوب غربی تهران**، قابل دسترسی از طریق سازمان جهاد کشاورزی شهرستان شهریار.
۶. حسینی حاصل، صدیقه، ۱۳۸۹، **بررسی تطبیقی روند تحولات کالبدی فضایی سکونتگاه‌های روستایی پیرامون کلانشهر تهران (پس از انقلاب اسلامی) با تاکید بر مجموعه‌های روستایی کهریزک و رودبار قصران**، رساله دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی تهران، استاد راهنما: دکتر عباس سعیدی.
۷. رضوانی، محمدرضا، ۱۳۸۱، **تحلیل الگوهای روابط و مناسبات شهر و روستا در نواحی روستایی اطراف تهران**، پژوهش‌های جغرافیایی، دوره ۳۴، شماره ۴۳، صفحات ۹۴-۸۱.
۸. رهنمایی، محمدتقی، ۱۳۶۹، **توسعه تهران و دگرگونی در ساختارهای نواحی روستایی اطراف**، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۱۶، صفحات ۵۳-۲۴.
۹. سعیدی، عباس و عزیزپور، فرهاد، ۱۳۸۵، **شبکه‌های ناحیه‌ای و توسعه محلی با تاکید بر پیوندهای روستایی**، شهری، مجله پژوهشی جغرافیا، دوره جدید، شماره ۲.
۱۰. سعیدی، عباس، ۱۳۷۹، **مبانی جغرافیای روستایی**، چاپ اول، انتشارات سمت، تهران.
۱۱. سعیدی، عباس، ۱۳۸۸، **الگوی خدمات‌رسانی روستایی**، چاپ اول، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران.
۱۲. سعیدی، عباس، ۱۳۸۸، **سطح‌بندی روستاهای کشور**، چاپ اول، انتشارات شهیدی، تهران.
۱۳. سعیدی، عباس، ۱۳۸۴، **روابط شهر و روستا و پیوندهای روستایی - شهری، یک بررسی ادراکی**، جغرافیا، شماره

- ۱، صفحات ۹۰-۷۱.
۱۴. سعیدی، عباس و سلطانی، ریحانه، ۱۳۸۳، نقش پیوندهای کلانشهری در تحول کالبدی- فضایی روستاهای پیرامونی؛ نمونه: روستای حصار در حوزه کلانشهر مشهد، مجله علمی-پژوهشی جغرافیا، دوره جدید، شماره ۳.
۱۵. سعیدی، عباس و حسینی حاصل، صدیقه، ۱۳۸۸، شالوده مکان‌یابی و استقرار روستاهای جدید، چاپ اول، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران.
۱۶. شافر، فرانتیس، ۱۳۶۸، درباره مفهوم جغرافیای اجتماعی، ترجمه عباس سعیدی، رشد آموزش جغرافیا، شماره ۱۸، صفحات ۷-۴.
۱۷. شکوئی حسین، ۱۳۸۹، جغرافیای کاربردی و مکتب‌های جغرافیایی، چاپ هشتم، انتشارات به شهر آستان قدس رضوی، مشهد.
۱۸. شفیع‌ی‌ثابت، ناصر، ۱۳۸۶، تحولات کالبدی-فضایی روستاهای پیرامون کلانشهر تهران با تاکید بر تغییر کاربری اراضی کشاورزی (مورد مطالعه: شهرستان رباط‌کریم)، رساله دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی.
۱۹. ضیاء توانا، حسن، ۱۳۶۹، نگاهی کوتاه به روستا و مکانیزم تحول آن در ایران، مجله رشد آموزش جغرافیا، سال ششم، شماره ۲۴.
۲۰. ظاهری، محمد و رحیمی‌پور، بهاره، ۱۳۹۳، بررسی عوامل تأثیرگذار بر تغییرات کارکردی سکونتگاه‌های روستایی حوزه نفوذ کلان شهرها (مطالعه موردی: روستاهای بیرق، هروی، حاج عبدال و دیزج لیلی خانی واقع در دره لبقوان استان آذربایجان شرقی)، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۴۶، صفحات ۱۳۹-۱۲۱.
۲۱. فرید، یدالله، ۱۳۷۹، شناخت شناسی و مبانی جغرافیای انسانی، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرند.
۲۲. فرید، یدالله، ۱۳۹۰، جغرافیا و شهرشناسی، چاپ هشتم، انتشارات دانشگاه تبریز، تبریز.
۲۳. قادرمزری، حامدوافتشاری، مریم، ۱۳۸۷، تحولات کالبدی روستاهای پیراشهری در فرآیند تعاملات روستا شهری (نمونه‌موردی: روستاهای حسن‌آباد و نایسر سنندج)، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۲۲، صص ۷۵-۶۴.
۲۴. نظریان، اصغر، ۱۳۸۸، پویایی نظام شهری ایران، چاپ اول، نشر قومس، تهران.
25. Goraj, Marta Gwiazdzinska & Aleksandra Jezierska-Thole., 2013, **Functional Changes of the Rural Areas in Poland, Case Study: Warmińsko-Mazurskie Voivodeship**, Journal of Settlements and Spatial Planning, 4 (1), pp 53-58.
26. Heldak, Maria., 2010, **Functional standartization of rural areas of dolnośląskie voivodeship**, Bulletin of Geography, Socio-economic Series, 13, pp 127-137.
27. Hill, Berkeley., 2005, **The New Rural Economy: Change Dynamism And Government Policy**, The Institute of Economic Affairs, Great Britain.
28. Liu, Yansui; Zhichao, Hu; Yuheng, Li., 2014, **Process and cause of urban-rural development transformation in the Bohai Rim Region, China**. Journal of Geographical Sciences, 24 (6), pp 1147-1160.
29. Long, Hualou; Zou, Jian; Pykett, Jessica d & Li, Yurui., 2011, **Analysis of rural transformation development in China since the turn of the new millennium**, Applied Geography, 31, pp 1094-1105
30. Lampietti, Julian; G.Lugg, David; Van Der Celen, Philip; Branczik, Amelia., 2010, **The Changing Face of Rural Space: Agriculture and Rural Development in the Western Balkans (Directions in Development)**, The World Bank Publications.
31. Putterman, Louis., 1993, **Continuity and Change in China's Rural Development: Collective and Reform Eras in Perspective**.
32. **Transformation in typical rural areas of Eastern China: a case study of Yucheng city**, Shandong province, Chin, Geogr, Sci. 20 (6), pp 545-553.